Teatrikunstnik Kustav-Agu Püüman: olen ise oma töid hävingust päästnud

Nõukogude ajal kõvasti loorbereid lõiganud Viru varietee trupp koos lavakostüümidega oli klass omaette. Sillerdavatest õhtukottidest tehti bikiine ja suleboade tarvis käidi farmis elusaid kalkuneid kitkumas.

Kõmuliste kostüümide taga on legendaarne teatrikunstnik Kustav-Agu Püüman (81). Kuidas tekkis sõjaajal kehvades oludes kasvanud poisis kirg luua kauneid ja efektseid kostüüme?

«Meie pere kaotas kodu 1944. aastal Tallinna märtsipommitamises. Pärast sõda pakkusid aga leevendust Saksa ja USA trofeefilmid. Ju sel põhjusel pugeski hinge suur vajadus ilu ja glamuuri järele,» ütleb mees ise oma kujunemistee kohta.

Teisalt kannustas Kustav-Agu juba lapsena tagant meeletu soov teatrisse saada. Nii ta balletti õppima läkski. Balletiartistina töötas ta Estonias aastail 1956–1979.

«Olin 23 aastat balletitantsijana leiba teeninud, kuid siis otsustasin ühtäkki ammuse huvi kostüümikunstnikuna süvendatult ellu viia,» räägib mees. «Otsus sündis pärast seda, kui peaballettmeister asus kogu Estonia trupilt istumistunde nõudma. Lihtsalt nõudis, et kogu trupp istuks kaheksa tundi täis ja passiks saalis ka sel ajal, kui ta ise solistidega proovi tegi. Puhas ajaraiskamine!» Tantsijana teadis Kustav-Agu suurepäraselt, millist kostüümi on mugav laval kanda. Kui sellele lisada veel ERKI stsenograafia eriala diplom, saigi mehest hinnatud teatri- ja kostüümikunstnik nii meil kui ka mujal, aga ka Tallinna varieteedes.

«VENE KAVA» (VIRU VARIETEE, 1978): Sarafani maalimisel sai kasutatud ARSi meistri Leida Klausi oskusi. Kostüümi päästis autor ise võimalikust hävingust. Pilt on tehtud linnateatri kostüümihoidlas. (Robin Roots)

Jälg peaks endast maha jääma

Esimesed kostüümitellimused tulid varietee Astoria artistidelt. Neile järgnesid kolleegid Estoniast, kes hilisõhtuti varieteedes lisaraha teenisid. «Tol ajal pidi iga artist endale ise kostüümi hankima. Alati tuli lähtuda sellest, et kostüüm oleks igati tasemel, kuid tehtud võimalikult vähese raha eest,» räägib Kustav-Agu. Larissa Kaur, Marta Oja, Elonna Spriit, Ants Vähejaus ja Sirje Nurmis – neile lauljatele-tantsijatele sai temast lausa eluaegne ihukunstnik.

1980ndatel lisandus Viru Trio, kelle uusimad säravad lavakostüümid valmisid alles mullu. Muide, Viru Trio kostüüme leiab ka Eesti Rahva Muuseumist, sest kui filharmoonia neid omal ajal maha müüma hakkas, ostis autor saatuse irooniana ise oma tööd ära ja päästis hävingust. «Olen oma teoseid ostnud isegi Estonia teatri laadalt, mida septembris Aivar Mäe eestvõttel peetakse. See on elu. Kui tahad, et sinust midagi järele jääks, pead selle eest ise hoolitsema. Mul on isegi hästi läinud, teatri- ja muusikamuuseum on samuti mu asju hoiule võtnud,» tunnistab Kustav-Agu. Samuti utsitas ta meie seast lahkunud Heli Läätse ja Ülle Ullat tema loodud kostüüme ERMile annetama.

«SUPERNOVA» PEAKATE (VIRU VARIETEE, 1986): Ainus säilinud eksemplar tulnuka mütsist. Valmistatud metaniidist, hõbepaberist ja kaprontamiilist, mis on praeguseks mõistagi lamandunud. (Robin Roots)

Kangaste salaladu

Kui paljudes pealinna varieteedes koosnes programm lihtsalt laulude-tantsude vaheldumisest, siis Virus pakkus varieteekavade kostümeerimine suuremat pinget just seetõttu, et seal lähtuti loomisel kindlast teemast, mis moodustas justkui etenduse.

Tõsi, aeg-ajalt tuli lavale ka veneteemalisi programme. Kustav-Agu meenutab, et kord otsustas ta pisut naljagi heita. «Tegin görlidele täitornid ehk budjonnovkad pähe ja viisnurgad tisside peale, aga see ei meeldinud ülemustele,» jutustab ta naerdes. Päris paljaste rindadega tantsijad tegelikult ei esinenudki. «Tüdrukud ütlesid naljaga pooleks, et neile ei jõutaks selle eest piisavalt maksta,» meenutab teatrikunstnik.

Võrreldes teiste kohtadega tegi Virus kostüümide loomise meeldivamaks tõik, et hotellil oli raha ja suurepärased sidemed kaubandusvõrguga. Ettevõttes Eesti Tekstiil eksisteeris lausa salajane kangaladu – suure angaari lõppu suletud uste taha pääses vaid eriloaga, sest ainult sealt võis leida defitsiitseid ja efektseid kangaid. Hiljem, kui Virul endal valuutat oli, telliti vajalikku otse Soomest – kunstnikule anti kataloog kätte ja vali aga kindlaks määratud summa eest välja.

«SUPERNOVA» (VIRU VARIETEE, 1986): Sellises kostüümis lavale astumine nõudis meestantsijatelt suurt julgust. (Robin Roots) Linnateatri kunstnik Kustav-Agu Püüman (Robin Roots) Linnateatri kunstnik Kustav-Agu Püüman (Robin Roots)

Bikiinid õhtukottidest

Ent paraku tuli tihti asju ise leiutada ja nuputamist jagus palju. Üks võimalus oli kasutada kõikvõimalikke selliseid tööstusjääke, mis sädelesid. «Varietee tahtis ju saada kaunist ihu, sädelust, sulgi ja efektseid värve,» selgitab Kustav-Agu.

Nii sobisid suurepäraselt eesmärki täitma kaubandusvõrgus saada olnud nn briljantkotid. Väikeseid sädelevast briljantkangast õhtukotte osteti hulganisti kokku, seejärel harutati need lahti ja õmmeldi bikiinideks. «Mul on isegi kahju, et pole kirja pannud ja kokku lugenud, kui palju bikiine ehk rinnahoidjaid-püksikuid olen ma pidanud välja mõtlema ning iga kord midagi uut pakkuma,» muigab kostüümikunstnik. Lisaks rõhus Viru varietee juht Inge Põder pidevalt sellele, et kõik mõjuks esteetiliselt ja kaunilt. Mitte labaselt, vaid erootiliselt ja pikantselt. «See koolitas väga hästi enda silma ja maitset,» tõdeb mees.

«WALPURGI ÖÖ» (VIRU VARIETEE, 1980): Tantsija Juta Lehistele mõeldud kostüüm jättis vaatajale mulje, et artist on kaetud vaid kivide ja kaunistustega. Suurt kalkunisulgedest boad kasutati üksnes publiku ette ilmumiseks. «SAMBA» (VIRU VARIETEE, 1986): Tantsija Elonna Spriidile mõeldud kostüüm. «Tehtud gaassifoonist. Naturaalne materjal paistis hästi läbi ja sel oli kangus sees – andis kohevaid balloone teha. Keha oli üleni kaetud tumeda ja ühtlase koega sukkpüksimaterjaliga, mida andis kaelani välja venitada.» «EESTI TANTS» (VIRU VARIETEE, 1980): «Kasutatud on plisseeritud läbipaistvat kangast – varietee tahtis ju, et esineja figuur esile tuleks. Kõrged tanud tehti metalliribadest, mis läikisid hästi ja kaeti tagant läbipaistva kangaga. Ütleksin, et see on absurdne, aga žanripärane stilisatsioon Eesti rahvariidest.» «KRAAMIPOE ROSE» (VIRU VARIETEE, 1978): Tegu oli Ülle Ulla soolonumbriga, mille tarbeks läks vaja Leida Klausi kangamaalimise oskusi. «Ta maalis kuldse käega joonistajana valmis terve mantli,» konstateerib Kustav-Agu. Taies on ERMis ainult tänu sellele, et kunstnik selle ise ära ostis. KOSTÜÜM LIIVI LISTRALE

(OLÜMPIA VARIETEE, 1987): «Sain sageli idee kostüümi tegemiseks materjalist. Mulle ei meeldinudki kavandi järgi seda otsida. Siin inspireeris mind pitskangas, mis sai tikanditega ühte viidud. Palju aitas nobenäpp Krista Saar, kes töötas Estonias kangamaalija, aplitseerija ja tikkijana.» KOSTÜÜMIFANTAASIA (1990): Kustav-Agu on ennast kunstnikuna ka niisama välja elanud. «Kui olin poolteist kuud New Yorgis, siis ajaviiteks joonistasin. Arvan, et mind innustas Erté ehk Romain de Tirtoffi looming, kelle töid olid toona galeriid täis.»

Lavalugu kuldsetele kinnastele

Üks võimalus huvitavaid kostüüme teostada oli kangast maalida. Seda võtet kasutati teatrites palju, sest alatihti liikus vaid ühte tooni kangast, mis heal juhul oli valge ja õnneks enamasti naturaalne.

«Ühe Vene kostüümi sarafanide juures kasutasin vanema kolleegi Leida Klausi oskusi. Tema maalis ARSis siidrätikuid ja nõustus alati entusiastlikult kaasa lööma,» meenutab Kustav-Agu. Mõned sellised räbalad on mehe kinnitusel tänini alles.

Samas tekitasid alatist probleemi venivad kangad. Selleks tuli pidevalt väisata näiteks komisjoni- ehk taaskasutuspoode. Olümpia varietee kostüümiala juhataja proua Kosk hankis sealt kunagi pikad kuldsed kindad. Nii pakkuski Kustav-Agu lavastaja Kalju Saarekesele välja, et nende kinnaste peale võiks lausa ühe numbri välja mõelda. Mõeldud, tehtud – Saareke lõi lavaloo deemonlikust naisest, kes tantsu ajal mehe kätest kinni võttis ja enam lahti ei lasknud.

Boade valmistamiseks käisid naised kalkunifarmis sulgi kitkumas. Muidugi mõista elusatelt, sest surnud linnu suled boadeks ei kõlvanud. Teenekas kostüümikunstnik ei oska isegi öelda, kui mitme linnu sulestik noppimise tõttu hõrenes, aga neid pidi kindlasti olema palju.

Meeste kuulsad püksikud

Mida aasta edasi, seda julgemalt asuti varieteedes ihu paljastama. Virus lavale tulnud kava «Supernova» meenutatakse näiteks tänini. Tulnukate invasiooni kujutav lugu tõi lavale eriti napid ja poolläbipaistvad kostüümid. Meestantsijad olid sunnitud esteetilise vormi saavutamiseks isegi kõhtu raseerima. Meeste püksikud õmmeldi kangast nimega metaniit. Seda sai värvida, kuid oli samas ülimalt kehavaenulik. Püksikud ajasid niivõrd sügelema, et keha kratsiti lausa verele. Et mehi nii nappides kehavarjudes lavale ajada, nägid lavastajad algul tulist vaeva.

«Pean ütlema, et materjalide puuduse tõttu oli töö sellevõrra loomingulisem. Kataloogist tellides jääb ju vaid kokkupanemise võlu,» tunnistab kunstnik.

Publik on üha nõudlikum

Jõudumööda jälgib Kustav-Agu Püüman praegugi tegutsevate truppide kostüüme. Tema sõnul jätavad efektse mulje produtsent Mikk Purre lavale toodud varieteekavad. Samuti on ta näinud mõnda reisilaevadel pakutavat vaatemängu ja kuulnud kurtmist, et tänapäeval on mõnedki lavakostüümideks kasutatavad materjalid liiga kallid, nii et nendest ollakse sunnitud loobuma.

«See žanr nõuab luksust. Tänapäeval metallijääkidest miskit meisterdades enam midagi välja ei mängi. Publik on nõudlikum. Oleks väga piinlik, kui laua taga istuvad daamid oleks efektsemalt riides kui esinejad,» on Kustav-Agu veendunud.

Reprod erakogust ja raamatust «Kustav-Agu Püüman. Intervjuu teatrikunstnikuga» (Tallinna Linnateater, 2017)